

Nature-Conservative Dases of Christian Moral in Contemporary Scientific Literature

UDC: 94 (477):502.1

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723101>**Butchak Khrystyna¹**Lecturer, <https://orcid.org/0000-0003-3973-0572>, xo287@ukr.net**Haidukevych Olena¹**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-7783-1767>, o.gayduk17@gmail.com**Kontsur-Karabinovych Natalia²**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-0268-4472>, Kontsur@i.ua**Karabinovych Vitaly³**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0009-9312-2587>, VitaliyKarabinovich@gmail.com**Sokyrko Anna¹**Ph.D., Senior Lecturer, <https://orcid.org/0009-0006-4728-1892>, anna_sokyrko@ukr.net¹*Ivano-Frankivsk National Medical University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*²*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*³*Kherson State University (Kherson, Ukraine)***Abstract**

Relevance. The article is devoted to laying out the issue of man's attitude to the natural environment. It has proved that the environmental protection aspects of human existence on Earth occupy a notable place in the scientific research of both theologians and scientists. The article **aims** to investigate and determine the environmental principles of Christian morality in modern scientific literature using the examples of the encyclicals of the Holy Father, Pope John Paul II. In the research the following **results** were obtained: the basic principles of Christian morality of a human-worthy society, built in the context of its relationship with nature based on evangelical principles, have been outlined. At the centre of this teaching is a person and his belonging to a complex system of modern social relations. By enjoining love for God, one's neighbour and the natural environment, the church thereby indicates the direction of life for a person and contributes to the enrichment of spirituality and the integral development of the person himself and the society he built. John Paul II stated that the Earth's natural resources use today requires rational and correct planning. And accordingly, the responsibility for the present-day ecological crisis is jointly borne by all humanity on the planet. In the course of the study, the relevant literature has been analyzed, and the following **conclusions** were drawn: society needs a deep Christian spirituality and a high ecological culture since the only way out of the current ecological crisis is the optimization of the interaction between man and nature, the frugal use and active multiplication of the planet's natural resources. The Ukrainian people's value system was formed under the significant influence of Christianity. Our national mentality is based and based on a Christian foundation. Ukrainian Christian philosophy is love for both man and the land. Modern society needs a deep Christian spirituality and a high ecological culture. Therefore, theologians, philosophers, sociologists, and ecologists worldwide see the only way out of the current ecological crisis - to optimize the interaction between man and nature, to use sparingly and actively increase the natural wealth of the planet.

Keywords: Christian morality, ecological education, ecologic crisis, environmental problem, symbols of nature, Philosophy of ecology, Ukrainian Christian philosophy

Природоохоронні засади християнської моралі в сучасній науковій літературі

**Бутчак Христина¹, Гайдукевич Олена¹, Концур-Карабінівич Наталія²,
Карабінівич Віталій³, Сокирко Анна¹**

¹*Івано-Франківський національний медичний університет (Івано-Франківськ, Україна)*²*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Івано-Франківськ, Україна)*³*Херсонський державний університет (Херсон, Україна)***Анотація**

Актуальність. Стаття присвячена висвітленню питання ставлення людини до природного довкілля. Доведено, що природоохоронні аспекти буття людини на Землі займають значне місце в наукових дослідженнях як богословів, так і науковців. **Метою статті** є дослідити та визначити природоохоронні засади християнської моралі в сучасній науковій літературі, в тому числі й на прикладах енциклік Святійшого Отця папи римського Івана-Павла II. В процесі дослідження було отримано такі **результати**: викладені основні положення християнської моралі гідного людини суспільства, побудованого в контексті її взаємозв'язку з природою на основі євангельських засад. У центрі цього вчення – людина з її належністю до складної системи сучасних суспільних відносин. Заповідаючи любов до Бога, ближнього свого та природного довкілля, церква тим самим указує людині напрямки життя, сприяє збагаченню духовності та цілісному розвитку як самої людини, так і побудованого нею суспільства. Іван-Павло II констатував, що використання природних ресурсів Землі вимагає сьогодні розумного і правильного планування. І відповідно, відповідальність за сучасну екологічну кризу спільно несе все людство планети. В ході дослідження проаналізовано відповідну літературу та зроблено такі **висновки**, що суспільству потрібні глибока християнська духовність та висока екологічна культура, оскільки єдиний вихід із сучасної кризової екологічної ситуації – це оптимізація взаємодії людини й природи, ощадливе використання й активне примноження природних багатств планети. Система цінностей нашого українського народу сформувалася під значним впливом християнства. Наша національна ментальність базується та ґрунтується на християнській основі. Українська християнська філософія – це любов як до людини, так і до землі. Сучасному суспільству потрібні глибока християнська духовність та висока екологічна культура. Тому сьогодні богослови, філософи, соціологи, екологи всього світу вбачають єдиний вихід із сучасної кризової екологічної ситуації – оптимізувати взаємодію людини й природи, ощадливо використовувати й активно примножувати природні багатства планети.

Ключові слова: християнська мораль, екологічна криза, проблема довкілля, символи природи, українська християнська філософія

Стаття надійшла / Article arrived: 06.08.2023

Схвалено до друку / Accepted: 31.10.2023

Вступ.

Сьогодні глобальна екологічна криза сьогодні в планетарному масштабі нависла над людством. Дослідження сучасних богословів, філософів, соціологів, істориків та екологів переконливо свідчать, що головною причиною розвитку цієї глобальної екологічної кризи є зростання у XX ст. кризи людського духу, а саме – це загальний занепад духовності, планетарна епідемія аморальності, злочинності, індивідуальна деградація в різних її проявах, зниження культурного й духовного рівня цілих народів, слабка екологічна освіта відповідальних посадовців тощо. Фактично, людству загрожує загибель, якщо воно терміново не змінить свого ставлення до природи, не змінить стилю своєї діяльності, не переоцінить життєвих цінностей.

Метою даного дослідження було визначити та дослідити природоохоронні засади християнської моралі в сучасній науковій літературі, в тому числі й на прикладах енциклік Святійшого Отця папи римського Івана-Павла II.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Перш за все, необхідно наголосити, що питання ставлення людини до навколишнього середовища завжди займало значне місце в богослов'ї. Так, ще Святійший Отець папа римський Іван-Павло II проголошував те, що однією з головних причин кризи людського духу на сучасному етапі є занурення людини в матеріальний стиль життя, самовідокремлення від Матері-природи, нехтування її законами (Екологічне вчення церкви 2006, с. 15-28). Розмірковуючи про майбутнє людини, Святійший Отець указував на моральний характер сучасної екологічної кризи спричиненої, у першу чергу, необдуманим поширенням науково-технічного прогресу. Папа закликав усіх людей планети будувати суспільне життя на основі євангельських засад любові до довкілля – Бога, людини, природи (“Sollicitudo rei socialis” 1987, ч. 4). Папа Франциск теж приділяє темі охорони природи значну увагу. Так, зокрема, у 2019 році з’являється його праця - “Енцикліка “Laudato Si” святішого Отця Франциска: про турботу за наш спільний дім” (“Енцикліка “Laudato Si” святішого Отця Франциска: про турботу за наш спільний дім”, 2019).

Значну увагу у дослідженні даної тематики відіграли такі богослови як о. І. Музичка, арх. А. Горак, о. А. Пашук, о. С. Гелей. У своїх публікаціях вони наводять значення природи для подальшого розвитку людства в цілому та для України загалом. Світські вчені такі як Л. Генік, І. Грабинський, В. Деркач, С. Злупко, М. Кисельов, Р. Чигур та інші у своїх працях також приділяли значну увагу дослідженню природи її рекреації та вплив на подальшу історію суспільства.

Результати дослідження.

Природоохоронні аспекти буття людини на Землі розкриває, у першу чергу, екологічне вчення церкви,

зокрема енцикліки Його Святості папи римського Івана-Павла II “Піклування про соціальну дійсність” (“Sollicitudo rei socialis”) (“Sollicitudo rei socialis” 1987, ч. 4), “Сотий рік” (“Centesimus annus”), інші енцикліки, звернення, заклики, послання тощо (Екологічне вчення церкви 2006, с. 15–28). Тут викладені основні положення християнської моралі гідного людини суспільства, побудованого в контексті її взаємозв’язку з природою на основі євангельських засад. У центрі цього вчення – людина з її належністю до складної системи сучасних суспільних відносин. Заповідаючи любов до Бога, ближнього свого та природного довкілля, церква тим самим указує людині напрямок життя, сприяє збагаченню духовності та цілісному розвитку як самої людини, так і побудованого нею суспільства (Екологічне вчення церкви 2006, с. 15–28). Святійший отець Іван-Павло II на загальній аудієнції у Ватикані 18 листопада 1998 р. зазначав, що “після бездумної експлуатації природи в минулому, людство відкриває сьогодні вартість природи як “дому людини” (Екологічне вчення церкви 2006, с. 74). У посланні до Генеральної Асамблеї Папської ради від 4 листопада 1999 р. папа підкреслив, що “проблема довкілля тісно пов’язана з іншими соціальними темами, оскільки довкілля включає в себе все, що нас оточує, і все, від чого залежить людське життя. Тому важливо знайти правильний підхід до цього питання” (Екологічне вчення церкви 2006, с. 83). У посланні з нагоди Всесвітнього дня миру “Мир з Богом Творцем – мир із всім створінням” від 1 січня 1990 р. Святійший отець проголосив, що відповідальність за сучасну екологічну кризу спільно несе все людство планети: “Стоячи перед фактом руйнування природного довкілля, яке має далекосяжні наслідки, люди повсюди приходять до висновку, що ми не можемо надалі використовувати блага землі так, як це робили в минулому” (Екологічне вчення церкви 2006, с. 34). В іншому посланні від 1 січня 1999 р. папа наголошував, що “небезпека вагомих пошкоджень землі і моря, клімату, флори і фауни вимагає кардинальної зміни способу життя модерного споживацького суспільства”, тому що “сучасність і майбутнє світу залежить від збереження створіння, оскільки існує постійна взаємодія між людською особою та природою” (Екологічне вчення церкви 2006, с. 75).

В енцикліці “Redemptor hominis” від 4 березня 1979 р. папа зазначав, що “небезпека, яку людині створюють її власні виробы, проявляються у різних напрямках і з різною інтенсивністю” (Екологічне вчення церкви 2006, с. 25). Іван-Павло II констатував, що використання природних ресурсів Землі вимагає сьогодні розумного і правильного планування (Екологічне вчення церкви 2006, с. 25). В енцикліці “Laborem exercens” від 14 вересня 1981 р., присвяченій роз’ясненню поняття “праця людини”, Святійший отець наголошував, що “людина через працю стає

учасником діла Створення” і тому її діяльність має бути спрямована на прославу Бога, а не на шкоду довкіллю (Екологічне вчення церкви 2006, с. 30). В енцикліці “*Sollicitudo rei socialis*” (“Піклування про соціальну дійсність”) від 30 грудня 1987 р. папа проголошував, що “не можна вживати без шкоди усі категорії буття мінералів, рослин і тварин – як кому подобається, для своїх потреб, а – з оглядом на природу кожної істоти буття. Ресурси нашої землі не є безмежні, не всі вони піддаються відновленню, вони не є невичерпні. Нерозуміння цих простих речей несе шкоду майбутнім поколінням...” (Енцикліка Його Святості Папи Івана-Павла II “Піклування про соціальну дійсність 1987, с. 41).

У праці папи Франциска, я у світ у 2019 році йде мова про те, що “всі ми є відповідальні за створений світ і кожен з нас покликаний стати інструментом у Божих руках, задля збереження Його створіння” (“Енцикліка “*Laudato Si*” святішого Отця Франциска: про турботу за наш спільний дім” 2019, с. 54).

У 2016 році з’являється комплексна праця “Енергія, справедливість і мир: рефлексії про енергію в актуальному розвитку та охорони навколишнього середовища” Папська Рада “Справедливість і мир”. Переклад реалізований Ольгою Макар, де відображений сучасний підхід до проблеми. Так, з точки зору релігії звертається увагу на взаємозв’язки між природою як світовою енергією, суспільством та державними установами. Наголошуючи, що екологічні проблеми є викликом для справедливості і миру. Оскільки “нерівні можливості доступу до енергії збільшують розрив, який усе радикальніше відокремлює привілейовані райони від районів із менш сприятливим розташуванням, завдаючи шкоди справедливому сталому розвитку всіх”. Виходом з цієї ситуації представлена індивідуальна відповідальність кожної людини та суспільства в цілому у правильному розвитку “ екологічного мислення , ” та свідомого споживання “ енергії ” як ресурсів природи (“Енергія, справедливість і мир: рефлексії про енергію в актуальному розвитку та охорони навколишнього середовища” Папська Рада “Справедливість і мир” 2016).

Екологія людського буття, окрім аспекту взаємодії людини й навколишнього середовища, має ще іншу грань – проблему людського середовища, де основоположними є стосунки між людьми, між людиною і суспільством. Серед численних сучасних наукових праць, що стосуються філософсько-екологічних проблем сьогодення й розкривають взаємозв’язок людини й природи та людини і суспільства, виділяються дослідження О. І. Музички (1992; 1995), арх. А. Горак (2000), О. А. Пашука (2000), о. С. Гелея (2000), Л. Геника (2000), І. Грабинського (2000), В. Деркача (2000), С. Злупко (1999), М. Кисельова (2000), О. Лаптева (2000), Б. Любовика, І. С. і Д. Ладивірова, (1993), М. Ляховича

(1999), М. Назарука (2000), В. Павловського, В. Доля й О. Кіцера (2000), М. Пірен (2000), В. Рябчука (1999), О. Уткіна (2000), М. Хілько (2000), А. Толстоухова (1999), Р. Чигура (2003).

Так, роз’яснюючи енцикліку папи Івана-Павла II “*Centesimus annus*” (Сотий рік) від 1 травня 1991 р., ректор Українського католицького університету в Римі доктор о. Іван Музичка наголошував на тому, що питання екології стало в сучасних умовах напрямком богослов’я, яке є наукою про все відносно Бога. Відповідно богослов’я є наукою і про довкілля, “яке Бог для людини створив і поставив її в ньому, творячи з цього довкілля немов “дім”, “помешкання”, “ойкос” для життя”, а людина, відповідно, це – “земне творіння, створена із земного пилу, в ній є частка матерії, з якої і якою вона буде жити” (Музичка, 1995, с. 41). Автор підкреслює, що ця думка була присутня ще в священній книзі Буття, майже три тисячі років тому “...коли Земля була готова, щоб людину поселити, Бог сказав: “...наповнюйте землю та підпорядкуйте її собі...” (Музичка, 1995, с. 40). Так людина стала володарем землі, але з часом “людина, як вершок-володар тієї природи, співробітник Божий у справі творення і з правом жити серед тієї природи для свого добра, своїх цілей, свого здоров’я і розвитку, опинилася в ситуації, коли досить часто неправильно і нерозумно користується цією природою...” (Музичка, 1995, с. 40). Отець Іван Музичка стверджує, що проблема охорони природи, природного середовища, довкілля, постає сьогодні як богословське й моральне питання християнства (Музичка, 1995, с. 41).

Архієпископ Андрій (Горак), досліджуючи проблему взаємозв’язку християнства й довкілля, відмічає, що “християнство стверджує цінність буття, світу і людини” (Горак, 2000, с. 14). Пропонуючи свої духовні цінності, відзначає архієпископ Андрій, церква сподівається, що вони вплинуть на совість тих, від кого сьогодні залежить екологічна обстановка на Землі. Він наголошує, що віруючі люди повинні будити повагу до природи, в якій живемо, з метою збереження її ресурсів для майбутніх поколінь (Горак, 2000, с. 19).

О. Андрій Пашук вказує, що у сфері екології людського буття співіснують дві взаємозв’язані лінії: ставлення людини до навколишнього середовища і ставлення людини до людини, тобто взаємодія людини із суспільством (Пашук, 2000, с. 31). Людство, нагромадивши в процесі історичного розвитку великі цінності матеріальної та духовної культури, спричинило в той же час і вкрай небезпечні явища, які вилилися сьогодні в глобальну екологічну кризу (Пашук, 2000, с. 28). Велику роль у сфері екології людського буття, тобто в гармонійній взаємодії людини й навколишнього середовища, відіграє морально-етичний чинник. Людина виступає як самостійний та самочинний феномен у земному бутті, який свідомо приймає рішення, беручи на себе

всю повноту відповідальності за свої дії як стосовно навколишнього середовища, так і стосовно людини, людського середовища. Отець Андрій наголошує, що моральність, обов'язок, відповідальність – це атрибути духовної сутності людства (Пашук, 2000, с. 34). Особа, яка усвідомила роль добра, великий принцип любові до ближнього, неодмінно спрямує свою любов і на природний світ. Тобто у своїй єдності розум і моральність є визначальною основою екологічної свідомості: чим багатший розум і вища моральна досконалість людини, тим вища й досконаліша екологічна свідомість суспільства (Пашук, 2000, с. 35-36).

Богослови, оцінюючи стан навколишнього середовища, наголошують на необхідності глибокого осмислення місця й завдань людини на планеті. Людина, яка знає, що з'явилася на світ із Божої волі, джерелом цінностей визнає Бога й весь довколишній світ як творіння Боже (Геник, 2000, с. 217). Сутність взаємовідносин людини й природи характеризує ідея боговтілення, якій відводиться головна роль моральних засад християнської любові до навколишнього середовища. Проблема розумного співробітництва людини й природи, відтворення й охорони навколишнього середовища в трактуванні богословів має оптимістичний характер (Геник, 2000, с. 109). До екологічних проблем вони відносять питання, пов'язані з існуванням космічного простору, Землі, природи, річок, озер і морів тощо. У концепції церкви екологічного розвитку суспільства домінує думка, що рівень і якість людського життя залежить від уміння людей правильно користуватися природними багатствами й частково відтворювати їх, що саме християнство найкраще розкриє людям спорідненість і взаємозв'язок людини й природи, потребу жити в гармонії з навколишнім середовищем (Геник, 2000, с. 108).

Такої ж думки дотримується і професор, доктор філософських наук М. Кисельов, який зазначає, що “нещадна експлуатація природи (зовнішньої та своєї власної) призводить до того, що людина збіднює себе не тільки у фізіологічному відношенні, але й у духовному”. Автор доводить, що прогресуюча руйнація навколишнього середовища є наслідком порушення зв'язку між природними та духовними компонентами людського буття. Водночас, наголошує М. Кисельов, “людина різко неадекватно виявляє свої здібності у матеріальній та духовній царинах, поза як духовний аспект життя є значно важливішим для людського добробуту, ніж її контроль над неживою природою” (Кисельов, 2000, с. 20).

Дещо інший підхід до поняття “природа” подає філософ В. Деркач. Автор доводить, що природа – це історичний об'єктивний факт буття, і протиставляє його “міфологічному поняттю природи” (Деркач, 2000, с. 95). Дослідник переконаний, що оскільки буття людини – природно зумовлений історичний

факт, то проблема збереження довкілля – це проблема ілюзій у ставленні людини до власного життя (Деркач, 2000, с. 96-97).

Ідейно-концептуальні витоки сучасної екологічної етики вивчав Г. Марушевський (2000, с. 47-74). Автор проаналізував головні етичні ідеї та концепції філософів, вчених та громадських діячів XIX–першої половини XX ст., діяльність яких сприяла виникненню екологічної етики та формуванню її базових принципів.

Екологічну кризу у філософсько-етичному вимірі досліджував М. Хілько (Хілько, 2000, с. 24-46). Вчений доводить, що сьогодні перед людством стоїть вибір: якщо воно хоче вижити в сучасному світі, то повинно змінити моральні парадигми й провести переоцінку цінностей. Автор вважає, що впродовж найближчих десятиріч наші етичні уявлення істотно змінюються, з'являться нові моральні критерії буття й відбудеться глобальна конверсія свідомості людства в бік екологізації.

Таким чином, питання ставлення людини до природи, довкілля займає значне місце як у християнському богослов'ї, так і в дослідженнях науковців-природознавців, соціологів, філософів. Попри деякі розбіжності в трактуванні окремих понять, і богослови і науковці подають один висновок про те, що у самій своїй суті християнська філософія буття несе ідею любові до всього оточуючого – Бога та людини. Особливо ця теза викристалізована в українській християнській філософії (Пашук, 2000; Лаптев, 2000; Любчик, 1993; Ляхович, 1999; Назарук, 2000; Рябчук, 1999; Релігія в духовному житті українського народу, 1994; Ляпинський, 1998; Марчук, 2004; Медвідь, 2000).

Вірування наших предків дохристиянських часів далеко не тотожні нинішнім, проте їх спадковість очевидна. Світогляд українського народу має яскраво виражене релігійне спрямування, бо споконвіків формувався в тісному єднанні людини й природи (Українське народознавство 1994, с. 82). Наші предки вірили, що природа, довколишній світ, Сонце, Велика Матір-Земля, Вода, Вогонь тощо – це вищі, священні сутності, які існують поряд із людиною і допомагають чи карають її. У первісних віруваннях наших предків сили природи уособлювалися з Богами й людина вільно спілкувалася з ними. Спілкування з Богом – це спілкування з природою, яку вони обожнювали, як і її явища (Українське народознавство, 1994, с. 99). У давні дохристиянські часи окремі об'єкти природи уособлювалися з тими чи іншими богами й проголошувалися священними, їм поклонялися та охороняли. Так, священними були багато вершин Бескид, Горган, інших карпатських хребтів; печери, цілющі джерела, водоспади, окремі камені, гаї (наприклад, калинові), які не можна було рубати. Священними вважалися такі дерева, як дуб і ясен (Українське народознавство, 1994, с. 112, 182;

Заповідна справа в Україні, 2003, с. 26, 36). Серед архетипів українського народу важливе місце посідає архетип Доброї Матері. Це – Матір-Природа (Добра Земля), що переноситься взагалі на рідну землю, неньку-Україну. Земля для українців завжди була живою матерією, її не можна було ображати ні словом, ні ділом. Образ Матері-Землі, Землі-годувальниці віками оспіваний національним епосом (Українське народознавство, 1994, с. 112, 117).

Тобто, в давні дохристиянські часи світогляд наших предків формувався в тісному єднанні людини й природи. Народним уявленням були притаманні вірування про залежність людини від навколишнього світу, вплив на неї різних природних явищ тощо. Традиції святості в спілкуванні з природою збереглися у свідомості українців і з прийняттям християнства (988 р.). Так, храми та монастирі будувалися на пагорбах, у місцях розкішної природи, яка посилювала духовні почуття людини й мовби єдналася з нею. Християнські свята часто збігалися в часі з дохристиянськими й наповнювалися новим змістом (Українське народознавство, 1994, с. 107). Зокрема, Анатолій Колодний у монографії “Україна в її релігійних виявах”, характеризуючи риси релігійності українців, зазначає, що особливості нашого народу виявляються в підсвідомій упевненості Божої всеприсутності в довкіллі. Автор наголошує, що українці міцно прив’язані до землі, обожнюють її, ушановують певні місцевості, дерева, птахів, рослин, тварин (Колодний, 2005, с. 42).

Чимало представників рослинного світу України знаходять у біблійних оповідях професор УкрНЛТУ Василь Рябчук (1999). І до сьогодні в українців збереглися давні традиції пошани природи. Це – кутя на столі й “дідух” у кутку оселі на Святвечір, освячені у Вербну неділю галузки верби, барвінок у великодніх кошиках, “квітка” на причілку новозбудованої хати, калина на весільному короваї і т. д. На християнське свято Пресвятої Трійці, яке в народі називають Зеленими святами, ще сьогодні люди квітчають свої хати зеленим гіллям липи, клена чи ясеня, щоб уберегти оселі від нечистої сили, а на свято Івана Хрестителя (Івана Купали) плетуть вінки й спускають їх на воду, шукають в лісах “цвіт папороті” і т. д. (Українське народознавство, 1994, с. 109).

Висновки.

Отже, природа, це те що з діда прадіда передається « по-спадщині» синам та внукам. Особливо сьогодні, у вік розвинутих технологій, стають актуальні питання нашого подальшого існування та охорони навколишнього світу загалом. В Європі все актуальнішою стає проблема ресурсного використання природи, екологічної кризи та свідомого, контрольованого споживання. Задля того, щоб зберегти та примножити потенціал природи для наших дітей.

Щодо системи цінностей нашого українського народу, то вона сформувалася поступово, впродовж віків під значним впливом християнства. Наша національна ментальність базується та ґрунтується на християнській основі. В духовному житті українців завжди присутні символи-знаки, метафоризми природи. Українська християнська філософія – це любов як до людини, так і до землі як Матері-жінки-годувальниці, до природи, яка як богословська, моральна, духовна, ідеологічна сутність життя на Землі одночасно є суспільною реальністю існування живих істот і тому її охорона стає священною справою кожної людини та людства загалом.

Таким чином, питання ставлення людини до природного довкілля займає значне місце як у дослідженнях християнських богословів, так і в дослідженнях сучасних науковців. У самій своїй суті християнська філософія буття несе ідею любові до всього оточуючого. Світогляд українського народу має яскраво виражене релігійне спрямування, бо споконвіків формувався в тісному єднанні людини й природи. Сама теза християнської любові особливо викристалізована в українській філософії, яка пропагує любов до Бога, людини й природи.

Належний моральний рівень людської свідомості – обов’язкова умова розв’язання всіх глобальних проблем людства, зокрема й екологічних. Сучасному суспільству потрібні глибока християнська духовність та висока екологічна культура. Тому сьогодні богослови, філософи, соціологи, екологи всього світу вбачають єдиний вихід із сучасної кризової екологічної ситуації – оптимізувати взаємодію людини й природи, ощадливо використовувати й активно примножувати природні багатства планети.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Білявський, Г. (1997). *Основи екологічних знань*. Київ: Либідь.
- Васюта, О., Васюта, С. & Філіпчук, Г. (2003, 2004). *Екологічна політика: національні та глобальні реалії* (Т. 1-4). Чернівці: Зелена Буковина.
- Гелей, С. (2000). Національна ідея в духовному світлі українського народу, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи*. Львів: Місіонер.
- Геник, Л. (2000). *Релігійно-моральне виховання молоді в навчальних закладах Східної Галичини (кін. XIX – поч. XX ст.)*. Івано-Франківськ: Плай.
- Генсірук, С. (2000). Проблеми природокористування і роль християнства у їх вирішенні, *Міжнародна наукова конф. УДЛТУ*. Львів: Місіонер.

- Горак, А. (2000). Християнство і довкілля, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Грабинський, І. (2000). Християнські цінності у формуванні еколого-економічної системи України, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Гродзинський, М. & Стеценко, М. (Ред.). (2003). *Заповідна справа в Україні: навчальний посібник*. Київ.
- Деркач, В. (2000). Людина і природа: міфи сучасної свідомості та проблема збереження довкілля. *Філософська думка*, 3, 75–97.
- Джигирей, В., Сторожук, В. & Яцюк, Р. (2000). Основи екології та охорона навколишнього середовища. *Екологія та охорона природи*. Львів: Афіша.
- Енергія, справедливість і мир: рефлексії про енергію в актуальному розвитку та охорони навколишнього середовища. Папська Рада “Справедливість і мир”. (2016). Київ, Івано-Франківськ; Дрогобич: Бюро УГКЦ з питань екології.
- Енцикліка “*Laudato Si*” святого Отця Франциска: про турботу за наш спільний дім. (2019). Київ: Коло.
- Енцикліка Його Святості Папи Івана-Павла II “Сотий рік” (“*Centesimus annus*”). (1991, Травень 1). Ч. 37, 59.
- Енцикліка Його Святості Папи Івана-Павла II: “Піклування про соціальну дійсність” (“*Sollicitudo rei socialis*”). (1987, Грудень 30). Ч. 34.
- Злупко, С. (1999). Українське духовенство і сучасне природне середовище. *Світло*, 11, 373–374.
- Кисельов, М. (2000). Гуманістичні засади сучасної екології. *Філософська думка*, 3, 4–23.
- Колодний, А. (2005). *Україна в її релігійних виявах: Релігійна духовність українця*. Львів: СПОЛОМ.
- Лаптев, О. (2000). Християнське виховання бережливого ставлення до природи, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Липинський, В. (1998). *Релігія і церква в історії України*. Київ: Рада.
- Любовик, Б. & Ладивірова, С. (1993). Проблеми особистості, суспільства і держави з точки зору основних принципів католицького соціального вчення. Церква і соціальні проблеми. *Енцикліка “Сотий рік”*. Львів, с. 32–37.
- Ляхович, Д. (1995). Екологічно-етична повинність. *Київська церква*, 5, 69–75.
- Марушевський, Г. (2000). Ідейно-концептуальні витоки екологічної етики. *Філософська думка*, 3, 47–74.
- Марчук, В. (2004). *Церква, духовність, нація: Греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст.* Івано-Франківськ: Плай.
- Медвідь, Ф. (2000). Український етнос: екологічні реалії і перспективи, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Музичка, І. (1992). Справжня наука про людину – основа соціальних наук. *Український ліс*, 1, 56–61.
- Музичка, І. (1995). Екологія – богословське і моральне питання. *Український ліс*, 1, 40–41.
- Назарук, М. (2000). Екологічне виховання на традиціях українського народу, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Павловський, М., Доля, В., & Ківера, О. (2000). Природоохоронне значення християнських моральних цінностей і проблеми екології людини. Духовно-етичні традиції і нові світоглядні орієнтації, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Павлюк, С., Горинь, Г. & Кирчів, Р. (Ред.). (1994). *Українське народознавство: навчальний посібник*. Львів: Фенікс.
- Пашук, А. (2000). Філософсько-етичні основи екологічної свідомості, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Пірен, М. (2000). Екологічна культура – складова національної культури в державі, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Релігія в духовному житті українського народу*. (1994). Київ: Наук. думка.
- Рябчук, В. (1999). Представники рослинного світу України у біблійних оповідях. *Київська церква*, 5, 77–78.
- Толстоухов, А.В. (1999). *Філософсько-світоглядні засади оптимізації екологічної ситуації в Україні*. (Дис. канд. філос. наук). Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київ.
- Уткін, О. (2000). Екологічні проблеми і Церква в Україні, *II Міжнародна наукова конференція 2000 Львів*, Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер.
- Хілько, М. (2000). Екологічна криза у філософсько-етичному вимірі. *Філософська думка*, 3, 24–46.
- Чигур, Р. (2003). *Соціально-екологічні процеси в Західному регіоні України 70–80-х роках ХХ ст.* (Дис. канд. іст. наук). Львівський національний університет ім. І. Франка, Львів.
- Шеремета, В. (Ред.). (2006). *Папа Іван Павло II на тему створіння та екології: екологічне вчення Церкви*. Івано-Франківськ: Екологічний центр Івано-Франківської Єпархії УГКЦ.

REFERENCES

- Bilyavskyi, H. (1997). *Basics of ecological knowledge*. Kyiv: Lybid.
- Boreyko, V. (2000). *Forest folklore. Trees of life and sacred groves*. Issue 14. Kyiv: KECC.
- Chigur, R. (2003). *Socio-ecological processes in the Western region of Ukraine in the 1970s and 1980s*. (Diss. candidate of historical sciences). Lviv National University named after I. Franko, Lviv.

- Derkach, V. (2000). Man and nature: myths of modern consciousness and the problem of environmental preservation. *Philosophical Thought*, 3, 75–97.
- Dzhigirei, V., Storozhuk, V. & Yatsyuk, R. (2000). *Basics of ecology and environmental protection. Ecology and nature protection*. Lviv: Afisha.
- Encyclical "Laudato Si" of the Holy Father Francis: about caring for our common home. (2019). Kyiv: Kolo.
- Encyclical of His Holiness Pope John Paul II "The Hundredth Year" ("Centesimus annus"). (1991, May 1). Ch. 37, 59.
- Encyclical of His Holiness Pope John Paul II: "Concern for social reality" ("Sollicitudo rei socialis"). (1987, December 30). Ch. 34.
- Energy, Justice and Peace: Reflections on Energy in Current Development and Environmental Protection. Pontifical Council "Justice and Peace". (2016). Kyiv, Ivano-Frankivsk; Drohobych: Bureau of the UGCC on Ecology.
- Helei, S. (2000). The national idea in the spiritual light of the Ukrainian people, *II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Hensiruk, S. (2000). Problems of nature management and the role of Christianity in solving them, *International scientific conference. USFTU*. Lviv: Missioner.
- Henyk, L. (2000). *Religious and moral education of youth in educational institutions of Eastern Galicia (late 19th - early 20th centuries)*. Ivano-Frankivsk: Play.
- Horak, A. (2000). *Christianity and Environment, II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and Social Problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Hrabynskyi, I. (2000). Christian values in the formation of the ecological and economic system of Ukraine, *II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Hrodzinsky, M. & Stetsenko, M. (Eds.). (2003). *Protected business in Ukraine: a study guide*. Kyiv.
- Khilko, M. (2000). Environmental crisis in a philosophical and ethical dimension. *Philosophical Thought*, 3, 24–46.
- Kolodnyi, A. (2005). *Ukraine in its religious images: Religious spirituality of a Ukrainian*. Lviv: SPOLOM.
- Kyselyov, M. (2000). Humanistic foundations of modern ecology. *Philosophical thought*, 3, 4–23.
- Laptev, O. (2000). Christian education of careful attitude to nature, *II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Lyakhovych, D. (1995). Ecological and ethical duty. *Kyiv Church*, 5, 69–75.
- Lypynskyi, V. (1998). *Religion and the church in the History of Ukraine*. Kyiv: Rada.
- Lyubovyk, B. & Ladyvirova, S. (1993). *Problems of the individual, society and the state from the point of view of the basic principles of Catholic social teaching. Church and social problems. Encyclical "Hundredth Year"*. Lviv, village 32–37.
- Marchuk, V. (2004). *Church, spirituality, nation: the Greek Catholic Church in the social life of Ukraine in the 20th century*. Ivano-Frankivsk: Plai.
- Marushevskyi, G. (2000). Ideological and conceptual origins of environmental ethics. *Philosophical Thought*, 3, 47–74.
- Medvid, F. (2000). *Ukrainian ethnos: ecological realities and perspectives, II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Muzychka, I. (1992). The true science of man is the basis of social sciences. *Ukrainian forest*, 1, 56–61.
- Muzychka, I. (1995). Ecology – a theological and moral issue. *Ukrainian forest*, 1, 40–41.
- Nazaruk, M. (2000). Ecological education based on the traditions of the Ukrainian people, *II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Pashuk, A. (2000). Philosophical and ethical foundations of ecological consciousness, *II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Pavlovskyi, M., Dolya, V., & Kivera, O. (2000). Environmental significance of Christian moral values and problems of human ecology. Spiritual and ethical traditions and new worldview orientations, *II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Pavlyuk, S., Horyn, G. & Kirchiv, R. (Ed.). (1994). *Ukrainian ethnology: study guide*. Lviv: Phoenix.
- Piren, M. (2000). Ecological culture is a component of national culture in the state, *II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Religion in the spiritual life of the Ukrainian people*. (1994). Kyiv: Nauk. opinion.
- Ryabchuk, V. (1999). Representatives of the flora of Ukraine in biblical stories. *Kyiv Church*, 5, 77–78.
- Sheremeta, V. (Ed.). (2006). *Pope John Paul II on creation and ecology: the ecological teaching of the Church*. Ivano-Frankivsk: Ecological Center of the Ivano-Frankivsk Diocese of the UGCC
- Tolstoukhov, A. V. (1999). *Philosophical and philosophical principles of optimization of the ecological situation in Ukraine*. (Disser of Candidate of Philosophical Sciences). Kyiv National University named after T. Shevchenko, Kyiv.
- Utkin, O. (2000). Ecological problems and the Church in Ukraine, *II International Scientific Conference 2000 Lviv, Church and social problems. Ecology, economy and Christian morality: Ukrainian reality and prospects*. Lviv: Missioner.
- Vasyuta, O., Vasyuta, S. & Filipchuk, H. (2003, 2004). *Environmental policy: national and global realities* (Vol. 1-4). Chernivtsi: Zelena Bukovyna.
- Zlupko, S. (1999). Ukrainian clergy and modern natural environment. *Svitlo*, 11, 373–374.